

تعیین راهبردهای توسعه تولید گیاهان دارویی در استان کهگیلویه و بویراحمد با استفاده از مدل سوات (SWOT)

فاطمه باباذکری^۱، مهدی نوری پور^{۲*} و زینب شریفی^۳

تاریخ پذیرش: ۲۸ اسفند ۱۳۹۷

تاریخ دریافت: ۸ دی ۱۳۹۷

چکیده

امروزه جایگاه تولید گیاهان دارویی در سلامت جامعه و ارزش اقتصادی گیاهان دارویی و معطر بر کسی پوشیده نیست. محصولات جنگلی، مرتعی و گیاهان دارویی و صنعتی علاوه بر این که نقش خاصی در اقتصاد داخلی دارند، می‌توانند تأثیر به‌سزایی در صادرات غیرنفتی نیز داشته باشند. بیان این نکته حائز اهمیت است که استان کهگیلویه و بویراحمد دارای آب و هوای مناسب و متنوعی است که می‌تواند یکی از مناطق مستعد کشت و تولید گیاهان دارویی باشد. از این رو، این پژوهش به منظور تعیین راهبردهای توسعه تولید گیاهان دارویی در استان کهگیلویه و بویراحمد از طریق شناسایی نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و چالش‌های آن انجام گرفت. تحقیق حاضر، به روش کیفی انجام گرفت. جامعه‌ی آماری در این پژوهش کسانی بودند که به لحاظ فنی اطلاعات کافی در زمینه تولید و فرآوری گیاهان دارویی در استان کهگیلویه و بویراحمد داشتند. در نهایت ۳۵ نفر به شیوه گلوله‌برفی انتخاب شدند. برای تحلیل یافته‌ها از مدل سوات استفاده شد. بر اساس یافته‌های تحقیق، ۱۷ نقطه قوت، ۳۲ نقطه ضعف، ۱۲ فرصت و ۱۲ چالش شناسایی شدند. با توجه به بیشتر بودن نقاط ضعف شناسایی شده به نظر می‌رسد راهبردهای تدافعی از جمله "ایجاد انگیزه در سرمایه‌گذاران داخل استان با آگاه‌سازی آن‌ها از شرایط مطلوب استان در زمینه تولید این نوع محصولات" و راهبردهای بازنگری از جمله "استفاده از امکانات موجود در کلان‌شهرهای مجاور استان به منظور فرآوری و صادرات گیاهان دارویی" نقش مهم‌تری در توسعه تولید گیاهان دارویی در استان داشته باشند.

کلمات کلیدی: راهبردهای تدافعی، راهبردهای بازنگری، زردبند، نمونه‌گیری گلوله‌برفی

۱- کارشناس ارشد توسعه روستایی، دانشکده‌ی کشاورزی، دانشگاه یاسوج
۲- دانشیار ترویج کشاورزی و توسعه‌ی روستایی، دانشکده‌ی کشاورزی، دانشگاه یاسوج
۳- دکتری توسعه کشاورزی، دانشکده‌ی کشاورزی، دانشگاه یاسوج
(* - نویسنده مسئول: mnooripoor@yu.ac.ir)

مقدمه

گیاهان دارویی به گیاهانی گفته می‌شود که بخش‌های گوناگون اندام آن‌ها مانند ریشه، ساقه، برگ، گل، دانه یا تمام اندام گیاه دربردارنده مواد فعال و بیولوژیکی باشد (تقوی و ایمان‌خان، ۱۳۸۴). امروزه جایگاه گیاهان دارویی در سلامت جامعه (به‌طور عام) و ارزش اقتصادی گیاهان دارویی و معطر کشور (به‌طور خاص) بر کسی پوشیده نیست (بارانی و همکاران، ۱۳۹۱). در سال‌های اخیر، محققین با مشاهده اثرات زیان‌آور مصرف مواد شیمیایی، داروهای مصنوعی و سموم شیمیایی و همچنین مواد افزودنی، نگه‌دارنده‌ها، اسانس‌ها، طعم‌دهنده‌های مصنوعی و رشد چشم‌گیر انواع سرطان‌ها و بیماری‌های مختلف بر آن شده‌اند تا جایگزین طبیعی برای آن‌ها تولید نمایند (بصیری، ۱۳۹۰).

ایران از نظر شرایط آب و هوایی و موقعیت جغرافیایی در زمینه رویش گیاهان دارویی یکی از بهترین مناطق جهان محسوب می‌شود (صائب و همکاران، ۱۳۹۱) و در گروه کشورهای دارنده گیاهان دارویی، یکی از غنی‌ترین‌ها در جهان و به لحاظ تنوع وضعیت آب و هوایی دارای بیشترین تنوع در بین کشورهای دیگر است. به حدی که از مجموع ۱۴ نوع آب و هوای جهان، سرزمین ایران از ۱۱ نوع آن برخوردار است (طاهریان و همکاران، ۱۳۹۲). به بیان دیگر، ایران به دلیل تنوع اقلیمی شناخته شده در جهان، توپوگرافی و قرار گرفتن در موقعیت جغرافیایی خاص و تنش‌های محیطی متفاوت حاکم بر رویشگاه‌های مختلف گیاهی، از فلور غنی برخوردار بوده که این امر خود موجب تنوع رشد گیاهان مختلفی چون گیاهان دارویی شده است (زارعی، ۱۳۹۳). تقریباً بیش از ۸۰ درصد گیاهان دارویی مشهور و قابل مصرف جهان در اکثر نقاط ایران کشت می‌شود (نصایبان و همکاران، ۱۳۹۱). به‌طوری که آمار گیاهان دارویی در ایران نشان‌دهنده ۱۴۰۰ گونه گیاهی شناخته شده

است که اثر طبی دارند. میلیون‌ها نفر از مردم جهان در زمینه‌ی کشت، برداشت، فرآوری و سایر جنبه‌های گیاهان دارویی فعالیت می‌نمایند. در ایران نیز طی سال‌های اخیر به دلایل مختلف از جمله رویکرد جامعه جهانی به محصولات سالم و به‌خصوص محصولات زراعی، تجارت پویا و فعالی در بخش گیاهان دارویی رونق یافته است. همچنین کشت و برداشت گیاهان دارویی نسبت به دیگر محصولات کشاورزی دارای هزینه کمتر و بازدهی زودرس است. در نتیجه، سرمایه‌گذاری روی گیاهان دارویی برای کشور سودآوری کلانی دارد که سرمایه‌گذاری در این بخش را تشویق می‌کند (نصایبان و همکاران، ۱۳۹۱؛ طاهریان و همکاران، ۱۳۹۲).

بر اساس آمار موجود، در سال ۱۳۹۰ حدود ۳۵ هزار هکتار از اراضی کشاورزی در استان‌های مختلف کشور به کشت گیاهان دارویی (بدون احتساب زعفران و گل محمدی) اختصاص داشت که در مقایسه با سطح زیر کشت بسیاری از گونه‌های زراعی و باغی کشور میزان ناچیزی است. در حالی که با کشت گیاهان دارویی می‌توان در جهت کاهش فشار بر منابع طبیعی، امکان عرضه پایدار گیاهان دارویی، به حداقل رسیدن امکان تقلب در مواد خام گیاهی و حفظ گونه‌هایی که در رویشگاه طبیعی خود در معرض خطر انقراض قرار دارند اقدام کرد (تبریزی و همکاران، ۱۳۹۳).

گیاهانی که در سطح فروشگاه‌های گیاهان دارویی عرضه می‌شوند بسیار متنوعند ولی به علت نبود صنایع تبدیلی، تعداد گیاهان مورد استفاده در صنایع دارویی محدودند و امکان بهره‌برداری گسترده‌تر از آن‌ها مانند کشورهای پیشرفته صنعتی وجود ندارد (تقوی و ایمان‌خان، ۱۳۸۴). کشورهای صنعتی تلاش فراوانی برای تولید گیاهان دارویی می‌نمایند و شرکت‌های بزرگ دارویی با در اختیار داشتن مزارع بزرگ، به‌طور مداوم به کشت، پرورش، اصلاح ژنتیکی و تحقیق می‌پردازند. اما

افزون بر این، شناسایی نقاط قوت، نقاط ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای تولید و فرآوری گیاهان دارویی در ایران نشان می‌دهد، فرصت‌ها و تهدیدها به عنوان عوامل خارجی، بیش از نقاط قوت و ضعف به عنوان عوامل داخلی در تولید و فرآوری گیاهان دارویی تأثیر می‌گذارد، بنابراین راهبرد مناسب برای تولید و فرآوری گیاهان دارویی از نوع تدافعی است که شامل تأمین کیفیت وارسته‌ها و تشویق تولیدکنندگان به رعایت استانداردهای کیفی، جهت افزایش قدرت رقابت، جلوگیری از برداشت بی‌رویه از عرصه‌های طبیعی، اهلی‌سازی و اقتصادی کردن تولید گونه‌های مناسب به منظور ورود به بازارهای جهانی و سیاست‌گذاری صحیح برای برقراری ارتباط مؤثر بین دانشگاه و صنعت و همچنین ایجاد طرح‌های صنعتی در زمینه فرآوری گیاهان دارویی می‌باشد (کرباسی و همکاران، ۱۳۹۳). در برخی مطالعات نیز تأثیر اصول بسته‌بندی و انبارداری گیاهان دارویی و معطر بر کمیت و کیفیت مواد مؤثره گیاهان دارویی (عبادی، ۱۳۹۴) و صادرات گیاهان زینتی (ادریسی، ۱۳۹۰) مورد توجه قرار گرفته است. از طرف دیگر، بررسی گونه‌های دارویی در خطر انقراض در کوه کلار واقع در استان چهارمحال و بختیاری نشان داده است، از ۶۷ گونه انحصاری ایران در کلار، ۲۸ گونه آن دارویی است. همچنین از ۸۴ گونه حفاظتی، ۶۱ گونه کمتر در خطر انقراض، ۱۲ گونه آسیب‌پذیر و در مورد ۱۱ گونه آن اطلاعات ناکافی بوده است (شاهرخی و همکاران، ۱۳۹۰). افزون بر این، گیاهان دارویی در جوامع محلی دره پشاور^۱ در پاکستان با مسائلی از قبیل جمع‌آوری نادرست، چرای بیش از حد، جنگل‌زدایی، صنعتی‌سازی، ساخت جاده‌ها و ساختمان‌ها مواجه بوده است (بهادر^۲ و همکاران، ۲۰۱۸). مطالعاتی نیز اثرات ضد چاقی گیاهان دارویی (بوتیستا و همکاران^۳، ۲۰۱۹) و گیاهان

علی‌رغم این اقدامات نیاز فراوانی به واردات از کشورهای دیگر دارند (جهانگیری، ۱۳۷۲). کشورهای عمده خریدار گیاهان دارویی ایران عبارتند از: امارات متحده عربی، کویت، بحرین، قطر، لبنان، پاکستان، اندونزی، مالزی، سنگاپور، ژاپن، ترکیه، فرانسه، سوئیس، انگلیس، اسپانیا، آلمان، ایتالیا، اوکراین، ازبکستان، ترکمنستان، قرقیزستان و هندوستان (تقوی و ایمان‌خان، ۱۳۸۴)، بنابراین محصولات جنگلی، مرتعی و گیاهان دارویی و صنعتی علاوه بر نقش خاصی که در اقتصاد داخلی دارند می‌توانند تأثیر به‌سزایی در امر صادرات غیرنفتی داشته باشند (زارعی، ۱۳۹۳). علاوه بر این، باید بیان داشت که استفاده مطلوب، منطقی و بهینه از این گیاهان دارویی که به لحاظ فناوری بسیار کم‌هزینه‌تر و ساده‌تر از صنایع دارویی شیمیایی است، می‌تواند ضمن تأمین بخشی از نیازهای عمده بهداشتی و درمانی جامعه از خروج مقادیر قابل توجه ارز جلوگیری کرده و مانع گسترش وابستگی خارجی شود (کشفی بناب، ۱۳۸۹).

مروری بر تحقیقات مختلف در زمینه تولید و فرآوری گیاهان دارویی نیز نشان می‌دهد، افزایش سطح آگاهی مردم با خواص گیاهان دارویی، آموزش پزشکان در زمینه گیاهان دارویی، حمایت‌های بیمه‌ای از داروهای گیاهی و در نهایت دسترسی آسان به داروهای گیاهی در مقایسه با داروهای شیمیایی باعث افزایش مصرف داروهای گیاهی مردم شهر یاسوج نسبت به داروهای شیمیایی می‌شود (رشیدی و همکاران، ۱۳۹۰). همچنین عواملی مانند فرهنگ‌سازی و آشنایی مردم با مزایای گیاهان دارویی، به‌کارگیری روش‌های نوین و بهداشتی در توزیع و فروش، افزایش دانش فروشندگان، گسترش آموزش طب گیاهی، بهبود و توسعه صنایع فرآوری، استاندارد کردن گیاهان دارویی، ترغیب و آموزش کشت گیاهان، تحت پوشش بیمه قرار گرفتن تجویز گیاهان دارویی و تدوین قوانین مدنی در زمینه فروش و تجویز این گیاهان به بهبود و توسعه بازار گیاهان دارویی کمک می‌کند (امیری عقدایی و زارع زردبینی، ۱۳۹۳).

1- Peshawar

2- Bahadur et al.

3- Bautista et al.

فعالیت می‌باشد. لذا قبل از توصیه به سرمایه‌گذاری در زمینه توسعه پرورش گیاهان دارویی در این استان، لازم است ارزیابی وضعیت فعلی این موضوع مد نظر قرار گیرد. بنابراین شناسایی نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و چالش‌های کشت و تولید گیاهان دارویی در استان، امری ضروری به نظر می‌رسد و می‌توان با تلفیق هر یک از این موارد، راهبردهایی جهت توسعه هرچه بیشتر این امر ارائه کرد. لذا مطالعه پیش رو، در پی ارزیابی وضعیت فعلی گیاهان دارویی و ارائه راهبردهایی جهت توسعه آن در استان کهگیلویه و بویراحمد می‌باشد. از این رو، اهداف این پژوهش به شرح زیر است:

- شناسایی نقاط قوت و ضعف تولید گیاهان دارویی در استان کهگیلویه و بویراحمد
- شناسایی فرصت‌ها و چالش‌های تولید گیاهان دارویی در استان کهگیلویه و بویراحمد
- ارائه راهبردهای توسعه تولید گیاهان دارویی در استان کهگیلویه و بویراحمد

مواد و روش‌ها

پژوهش حاضر به شیوه کیفی صورت گرفته و جمع‌آوری داده‌ها از طریق مصاحبه بوده است. جامعه آماری در این پژوهش کسانی بودند که به لحاظ فنی اطلاعات کافی در زمینه تولید و فرآوری گیاهان دارویی داشتند که شامل اعضای هیأت علمی دانشگاه یاسوج، کارشناسان جهاد کشاورزی استان و برخی از کارشناسان شرکت دارویی زردبند بودند. نمونه‌گیری به شیوه گلوله‌برفی انجام شد. نمونه‌گیری گلوله‌برفی روشی از نمونه‌گیری غیراحتمالی برای مواقعی است که واحدهای مورد مطالعه به راحتی قابل شناسایی نباشند. در این روش محقق پس از شناسایی یا انتخاب اولین واحد نمونه‌گیری از آن برای شناسایی و انتخاب دومین واحد نمونه‌گیری استفاده یا کمک می‌گیرد.

مورد استفاده در درمان انواع مختلف سرطان در منطقه ایجبوس^۱ (سگون و همکاران^۲، ۲۰۱۸) را مورد توجه قرار داده‌اند.

پس از مرور ادبیات، لازم به ذکر است که جایگاه استفاده از گیاهان دارویی در باور و فرهنگ مردم و در گرایش روزافزون جهانی به استفاده از ترکیبات طبیعی، از جمله نقاط قوت و فرصت‌های پیش روی زمینه گیاهان دارویی است (رشیدی و همکاران، ۱۳۹۰). اما نگرشی کوتاه بر جریان تولید مواد اولیه گیاهی در ایران، گویای این حقیقت است که علی‌رغم برخورداری از طبیعت بسیار غنی هنوز نتوانسته است به جز تولید بسیار محدود و صدور گیاهان به صورت فله‌ای گامی فراتر بردارد (تقوی و ایمان‌خان، ۱۳۹۰).

با توجه به توضیحات فوق، توجه به پرورش و توسعه گیاهان دارویی می‌تواند یک رویکرد کلی و قابل توجه برای کل کشور باشد. در این میان برخی مناطق نظیر استان کهگیلویه و بویراحمد، در این زمینه جایگاه خاصی دارند. به طوری که این استان دارای آب و هوای مساعد و متنوع است و از این رو می‌تواند یکی از مناطق مستعد و مناسب جهت کشت گیاهان دارویی باشد. برای مثال این استان دارای دو ناحیه سردسیر و گرمسیر است که بر این اساس، کشت گیاهان دارویی با تنوع بیشتر نیز در آن امکان‌پذیر است. لازم به ذکر است، کل سطح زیر کشت گیاهان دارویی استان کهگیلویه و بویراحمد ۳۳/۳ هکتار و عمده محصولات کشت شده در این استان شامل به‌لیمو، سرخارگل، انجدان روی، آویشن باغی و بابونه مجاری است که طبق آخرین آمار موجود، ۴۳/۶ تن بوده است (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵). بنابراین توسعه و گسترش گیاهان دارویی در این استان هم به لحاظ پتانسیل موجود و هم به لحاظ این که از مناطق کمتر توسعه یافته کشور می‌باشد، جایگاه و اهمیت خاصی دارد. بدیهی است که هر گونه توصیه برای گسترش و پیشرفت یک فعالیت، قبل از هر چیز نیازمند شناخت وضعیت موجود آن

1- Ijebu
2- Segun et al.

نقاط ضعف W	نقاط قوت S	ماتریس SWOT
استراتژی های WO	استراتژی های SO	فرصت ها O
استراتژی های WT	استراتژی های ST	تهدیدها T

شکل ۱. ماتریس SWOT و نحوه‌ی تعیین استراتژی‌ها (منبع: فال‌سلیمان و صادقی، ۱۳۹۲)

نمودار تجزیه و تحلیل SWOT

شکل ۲. تجزیه و تحلیل SWOT، و انواع استراتژی‌ها (منبع: فال‌سلیمان و صادقی، ۱۳۹۲)

در دو بعد داخلی و خارجی بررسی می‌کند (مرشدی، ۱۳۹۰) که نقاط قوت و ضعف از عوامل داخلی و فرصت‌ها و تهدیدها از عوامل خارجی محسوب می‌شوند. از دیدگاه این روش، راهبرد مناسب، قوت‌ها و فرصت‌ها را به حداکثر و ضعف‌ها و تهدیدها را به حداقل ممکن می‌رساند. برای این منظور، نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید در چهار حالت کلی WO، SO، ST و WT به شرح زیر پیوند داده شده و گزینه‌های راهبردی از بین آن‌ها انتخاب می‌شوند:

راهبردهای رقابتی/تهاجمی (SO) که تمرکز آن‌ها بر نقاط قوت درونی و فرصت‌های بیرونی است.

به این طریق واحدهای دیگر نمونه، شناسایی و انتخاب می‌شوند و مصاحبه‌های تحقیق تا جایی ادامه می‌یابد که با پاسخ‌های تکراری مواجه شود (علی میرزایی و همکاران، ۱۳۹۶). بر این اساس در تحقیق حاضر در نهایت با ۳۵ نفر مصاحبه انجام گرفت. در این پژوهش از روش SWOT به منظور تجزیه و تحلیل نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و چالش‌های پیش روی تولید گیاهان دارویی و نیز تعیین راهبردهای توسعه تولید گیاهان دارویی در استان کهگیلویه و بویراحمد استفاده شد. روش SWOT یک چارچوب جهت کمک به برنامه‌ریزان برای شناسایی راهبردهای دستیابی به اهداف را نشان می‌دهد. این روش مورد استفاده جهت تجزیه و تحلیل نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهاست (عمانی^۱، ۲۰۱۱). روش فوق مسائل را

جدول ۱. ماتریس عوامل داخلی تولید گیاهان دارویی

نقاط قوت تولید گیاهان دارویی	نقاط ضعف تولید گیاهان دارویی
وجود تنوع بالای گونه‌های گیاهی به خصوص گیاهان دارویی	عدم آشنایی کشاورزان منطقه با تولید این محصولات
وجود منابع آبی و خاکی مناسب جهت کشت گیاهان دارویی	عدم شناخت کافی نسبت به بازار این محصولات
وجود نیروی کار مناسب	عدم حمایت کافی نهادهای متولی مانند جهاد کشاورزی از کشت و تولید گیاهان دارویی
شرایط اقلیمی متفاوت در استان	ترویج نامناسب و یا عدم ترویج کشت و تولید گیاهان دارویی توسط نهادهای مربوطه (مانند جهاد کشاورزی)
وجود برخی کارخانه‌ها و شرکت‌های گیاهان دارویی از جمله زردبند و سینه در مرکز استان	کمبود آموزش‌های لازم در خصوص استفاده از این گیاهان
عملکرد خوب و به تبع آن درآمد مناسب از کشت گیاهان دارویی	کمبود دانش علمی لازم در مورد فرآوری گیاهان دارویی در این استان
وجود متخصصان خبره و دانشگاهی در این استان	مشکل حمل و نقل به دلیل کوهستانی بودن استان و ارتباط با خارج از استان (مشکل حمل و نقل از لحاظ جاده‌ای)
وجود دانش بومی غنی پیرامون گیاهان دارویی در استان	عدم رغبت سرمایه‌گذاران در امور گیاهان دارویی در استان
بکر بودن استان در زمینه پوشش گیاهی	بی‌برنامگی در سطح استان و هماهنگی بسیار ضعیف بین سازمان‌های استان
آلوده نشدن گیاهان دارویی به سموم و آفات مختلف و در نتیجه امکان تولید گیاهان دارویی ارگانیک	وجود ناهماهنگی بین متولیان مستعد از جمله جهاد کشاورزی، بنیاد نخبگان، مراکز تحقیقاتی و دانشگاه‌ها
کم بودن تعداد افراد یا صنایع مرتبط با کار تهیه و فرآوری گیاهان دارویی و امکان درآمدزایی بیشتر در این زمینه	سواستفاده واسطه‌ها و صادرات بدون برنامه مواد خام گیاهان دارویی استان به جاهای دیگر
استفاده از آب حداقلی برای به عمل آوردن گیاهان دارویی	عدم آشنایی کشاورزان و تولیدکنندگان با گیاهان دارویی و روش‌های بهینه کشت آن‌ها
امکان اهلی کردن گیاهان دارویی و کشت تجاری در منطقه	تمایل به بهره‌برداری از منابع طبیعی به جای کشت در مزرعه در بین مردم
آسان بودن کشت گیاهان دارویی	عدم وجود ارقام اصلاح شده مناسب گیاهان دارویی در استان
وجود آب کافی در استان	پراکندگی برخی از گونه‌های گیاهان دارویی در نقاط مختلف به ویژه نقاط دور و غیرقابل دسترسی و یا با دسترسی سخت
نیاز کم این محصولات به آب و منابع آبی	نبود امکانات و تجهیزات فرآوری و بسته‌بندی در استان
وجود مراتع گسترده در استان که شرایط تولید گیاهان دارویی را در استان فراهم می‌کند.	ناآگاهی مردم محلی و بهره‌برداران از اهمیت این گیاهان از بعد دارویی و زیست‌محیطی
	نبود سیستم جامع ثبت و ضبط اطلاعات مربوط به این گیاهان
	کافی نبودن زمین به دلیل کوهستانی بودن استان
	وجود فرهنگ بالای رجوع به طبیعت و بهره‌کشی از زمین در این استان در قیاس با سایر مناطق که سبب آسیب رساندن به اراضی و انقراض گونه‌های گیاهی می‌شود.
	نبود روحیه در گرایش کشاورزان به کشت و کار در این عرصه
	کوچک بودن و خرد بودن اراضی بهره‌برداران
	عدم اطمینان از خرید به موقع محصولات تولیدی گیاهان دارویی
	عدم حمایت دستگاه‌های دولتی
	عدم وجود اعتبار برای اعطای یارانه در کشت این گیاهان
	عدم وجود مراکز خرید یا نماینده خرید شرکت‌های طرف قرارداد کارخانه‌ها در شهرستان‌ها و روستاها
	نبود دستگاه‌های مکانیزه جهت کاشت، داشت برداشت گیاهان دارویی و گران بودن این دستگاه‌ها جهت خرید
	بالا بودن هزینه اولیه نهاده‌ها
	عدم سهولت دسترسی به بذور، نشا و دستورات عملی
	عدم وجود نیروهای متخصص کاشت، داشت و برداشت این گیاهان
	برداشت بی‌رویه و غیرعلمی از مراتع و رویشگاه‌های گیاهان دارویی و در نتیجه تخریب مراتع
	عدم حمایت نهادهایی چون مرکز تحقیقات جهاد کشاورزی از این بخش

جدول ۲. ماتریس عوامل خارجی تولید گیاهان دارویی

چالش‌های تولید گیاهان دارویی	فرصت‌های تولید گیاهان دارویی
عدم وجود فرهنگ مصرف گیاهان دارویی در سطح ملی	نزدیکی به استان‌های بزرگ و کلان‌شهرهای مجاور به عنوان بازارهای بالقوه مصرف (مانند شیراز، اصفهان و اهواز)
ضعف روحیه همدلی بین همکاران دانشگاهی (دانشگاه‌های علوم پزشکی و سایر مراکز) در خصوص گرایش به کار علمی روی گیاهان دارویی	ارزآوری بالا
بی‌اعتقادی مسئولین و برنامه‌ریزان کشور به سرمایه‌گذاری در بخش گیاهان دارویی	نیاز جامعه به دارو با منشا گیاهی
مهم‌چور ماندن استان در برخی از برنامه‌ها و سیاست‌های ملی و بین‌المللی به صورت کلی (مثلا بسیاری از نهادهای بین‌المللی توسعه در استان‌های مختلف و حتی هم‌جوار برنامه‌ها و پروژه‌های مختلف را دنبال می‌کنند که در این استان چندان اجرا نکرده‌اند).	آگاهی جامعه از مضرات مصرف داروهای شیمیایی
عدم توسعه صنعت داروسازی مبتنی بر گیاهان دارویی و نه شیمیایی در کشور	امکان استفاده از تجربه استان‌های هم‌جوار در رابطه با نحوه فرآوری و بررسی امکان تولید گیاهان دارویی به صورت تجاری
وجود دلال‌ها و واسطه‌ها در بازار گیاهان دارویی کشور و نبود بازاریابی مناسب	وجود نیروی انسانی فرهیخته و فارغ‌التحصیلان کشاورزی در استان و استان‌های هم‌جوار که رغبت به کار در منطقه را فزون می‌سازد
وجود صادرات مواد خام گیاهان دارویی با قیمت بسیار پایین	نزدیکی به بنادر و در نتیجه امکان فعالیت بیشتر و بهتر در امر صادرات
خشکسالی و بحران آب و خشک شدن و نابودی گیاهان دارویی	وجود صنایع مختلف غذایی و دارویی در استان‌های مجاور و در نتیجه امکان تهیه مواد اولیه‌ی این صنایع (با توجه به گسترش کمتر این صنایع در خود استان)
ورود افراد فرصت‌طلب از استان‌های مجاور به مراکز این استان و اقدام به بهره‌برداری از مراکز استان	رویکرد کلی جامعه به طرف گیاهان دارویی و توجه به مصرف بیشتر آن‌ها به جای داروهای شیمیایی
تمایل به استفاده از داروهای شیمیایی در بین افراد جامعه	وجود علاقمندان در سایر استان‌ها (هم‌جوار) به توسعه کشت گیاهان دارویی
عدم شناخت سرمایه‌گذاران خارجی از استان و ظرفیت‌های گیاهان دارویی آن	گرایش روزافزون مردم به طب گیاهی و سنتی در کشور
عدم سیاست‌گذاری‌های ملی مناسب در خصوص کشت و ترویج این‌گونه محصولات در سطح کلان	علاقتمندی دولت در توسعه و ترویج استفاده از گیاهان دارویی

(استراتژی‌های ST)؛

استفاده از مزیت‌هایی که در فرصت‌ها نهفته است برای جبران نقاط ضعف موجود در منطقه (استراتژی‌های WO) و به حداقل رساندن زیان‌های ناشی از تهدیدها و نقاط ضعف (استراتژی‌های WT).

نتایج و بحث

در ادامه، نتایج حاصل از مصاحبه با پاسخگویان که اعضای هیأت علمی، کارشناسان جهاد کشاورزی استان و کارشناسان شرکت دارویی زردبند را شامل می‌شدند، بیان می‌شود. بر اساس یافته‌های حاصل از مصاحبه، ۱۷ نقطه قوت و ۳۲ نقطه ضعف در زمینه تولید گیاهان دارویی به دست آمد که تحت عنوان ماتریس

راهبردهای تنوع‌بخشی (ST) که بر نقاط قوت درونی و

تهدیدهای بیرونی متمرکز است. راهبردهای بازنگری (WO) که ضمن تأکید بر نقاط ضعف درونی، سعی بر بهره‌گیری از فرصت‌های بیرونی در جهت رفع نقاط ضعف دارد.

راهبردهای تدافعی (WT) که برای مقابله با ضعف‌های درونی و تهدیدهای بیرونی ارایه می‌شود (آمار و همکاران، ۱۳۹۱).

تحلیل ماتریس SWOT با توجه به شکل ۱ به شرح زیر است:

حداکثر استفاده از فرصت‌ها با استفاده از نقاط قوت (استراتژی‌های SO)؛

استفاده از نقاط قوت منطقه برای جلوگیری از تهدیدها

منظور پیشرفت هر چه بیشتر تولید گیاهان دارویی پرداخته شده است که به شرح زیر است:

راهبردهای تهاجمی (SO) توسعه تولید گیاهان دارویی این نوع راهبردها با تلفیق نقاط قوت داخلی با فرصت‌های خارجی به دست می‌آیند، به طوری که کوشش می‌شود با استفاده از نقاط قوت داخلی از فرصت‌های خارجی موجود بهره‌برداری شود که در جدول ۳ به مهم‌ترین این راهبردها اشاره می‌شود:

عوامل داخلی تولید گیاهان دارویی در جدول ۱ نشان داده شده‌اند.

همچنین، بر اساس مصاحبه‌های انجام شده، ۱۲ فرصت و نیز ۱۲ چالش در زمینه تولید گیاهان دارویی شناسایی شدند که تحت عنوان ماتریس عوامل خارجی تولید گیاهان دارویی در جدول ۲ بیان شده‌اند.

با توجه به نقاط قوت، نقاط ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای به دست آمده، در این قسمت، با تلفیق هر کدام از عوامل داخلی و خارجی با استفاده از ماتریس سوات به تدوین راهبردهایی به

جدول ۳. راهبردهای تهاجمی (SO) توسعه تولید گیاهان دارویی

ترکیب عامل مورد نظر		راهبرد تهاجمی (SO) توسعه تولید گیاهان دارویی
S	O	
قوت	فرصت	
S14	O8	کشت هر چه بیشتر گیاهان دارویی در استان به منظور تأمین نهاده اولیه تولید داروهای گیاهی کشور.
S13	O5	کشت گیاهان دارویی موردپسند کشورهای واردکننده به خصوص کشورهای همسایه و افزایش صادرات این نوع محصولات با استفاده از تجربیات کلان‌شهرهای هم‌جوار.

راهبردهای بازنگری (WO) توسعه تولید گیاهان دارویی

این راهبردها در این پژوهش در جدول ۴ اشاره شده است:

استفاده از راهبرد بازنگری، به منظور استفاده از فرصت‌های خارجی موجود جهت بهبود نقاط ضعف داخلی است. به مهم‌ترین

جدول ۴. راهبردهای بازنگری (WO) توسعه تولید گیاهان دارویی

ترکیب عامل مورد نظر		راهبرد بازنگری (WO) توسعه تولید گیاهان دارویی
W	O	
ضعف	فرصت	
W6,W16	O1	استفاده از امکانات موجود در کلان‌شهرهای مجاور استان به منظور فرآوری و صادرات گیاهان دارویی
W1,W17	O12	استفاده از رسانه‌های سمعی-بصری به منظور آگاهی‌رسانی از اهمیت و مثر بودن کشت گیاهان دارویی جهت آشنایی کشاورزان منطقه با تولید این نوع محصولات با توجه به علاقمندی دولت در توسعه و ترویج گیاهان دارویی
W23	O8	تنظیم قرارداد با شرکت‌های صنایع غذایی و دارویی در استان‌های مجاور به منظور تضمین فروش به‌هنگام این محصولات
W7	O1	پیگیری فراهم آوردن زیرساخت‌های مناسب جاده‌ای به منظور دسترسی به بازارهای فروش بیشتر
W3	O10	حمایت جهاد کشاورزی از پرورش گیاهان دارویی از طریق دعوت از علاقمندان و سرمایه‌گذاران استان‌های هم‌جوار به منظور فعالیت و سرمایه‌گذاری این زمینه

راهبردهای تنوع‌بخشی (ST) توسعه تولید گیاهان دارویی

جمله راهبردهای بازنگری ارایه شده در این پژوهش در جدول ۵ آمده است:

با استفاده از این راهبرد، می‌توان با تکیه بر نقاط قوت داخلی، اثرات تهدیدهای خارجی را از بین برده و یا کاهش داد. از

جدول ۵. راهبردهای تنوع‌بخشی (ST) توسعه تولید گیاهان دارویی

ترکیب عامل مورد نظر		راهبرد تنوع‌بخشی (ST) توسعه تولید گیاهان دارویی
S قوت	T تهدید	
S1	T8	کشت گونه‌های دارویی مقاوم‌تر به خشکسالی و بحران کم‌آبی
S1,S2	T3	تلاش هر چه بیشتر متخصصان دانشگاهی جهت ارتباط با مسئولین و برنامه‌ریزان کشور به منظور آگاه‌سازی ایشان از اهمیت گیاهان دارویی و پتانسیل‌های استان در تولید این نوع محصولات
S7,S8	T10	استفاده از دانش بومی و علمی مناسب موجود در استان، جهت انتشار پوستر و بروشورهای تبلیغاتی به منظور آگاهی‌رسانی از مضرات داروهای شیمیایی و فواید استفاده از داروهای گیاهی

راهبردهای تدافعی (WT) توسعه تولید گیاهان دارویی

هدف از اجرای این راهبرد، کم کردن نقاط ضعف داخلی و پرهیز از تهدیدات ناشی از محیط خارجی است (نوری‌پور و مالکی، ۱۳۹۴). راهبردهای تدافعی این پژوهش در جدول ۶ ارایه شده است:

جدول ۶. راهبردهای تدافعی (WT) توسعه تولید گیاهان دارویی

ترکیب عامل مورد نظر		راهبرد تدافعی (WT) توسعه تولید گیاهان دارویی
W ضعف	T تهدید	
W8	T11	ایجاد انگیزه در سرمایه‌گذاران داخل استان با آگاه‌سازی آن‌ها از شرایط مطلوب استان در زمینه تولید این نوع محصولات و همچنین درآمدزایی آن.
W2	T6	تشکیل صنف مختص کشاورزان تولیدکننده گیاهان دارویی به منظور پیگیری بازارهای مناسب و همچنین قطع دست واسطه‌ها به منظور سودآوری بیشتر.
W16	T7	پیگیری فراهم کردن تجهیزات و امکانات فرآوری به منظور جلوگیری از فروش مواد خام گیاهی با قیمت ارزان
W17	T12	پیگیری اجرای دوره‌های آموزشی برای کشاورزان به منظور آگاه‌سازی ایشان از اهمیت دارویی و زیست‌محیطی گیاهان دارویی توسط مروجین کشاورزی و اجرای برنامه‌ریزی‌های منطقه‌ای با توجه به نبود برنامه‌ریزی‌ها و سیاست‌گذاری‌های ملی
W31	T9	استفاده از مدیریت قرق در مراتع به منظور جلوگیری از ورود سودجویان در استان و استان‌های همجوار جهت بهره‌برداری نامناسب از مراتع و برداشت افراطی از آن‌ها و در نتیجه جلوگیری از تخریب مراتع و پوشش گیاهی.

نتیجه‌گیری

فرصت و ۱۲ چالش شناسایی شدند که بر اساس یافته‌ها می‌توان از نقاط قوت و فرصت‌ها به عنوان مزیت و از نقاط ضعف و چالش‌های شناسایی شده به عنوان محدودیت‌های پیش روی توسعه تولید گیاهان دارویی در استان کهگیلویه و بویراحمد نام برد. با توجه به یافته‌ها، در بین عوامل خارجی تولید گیاهان دارویی، تعداد فرصت‌ها و چالش‌هایی که پیش روی توسعه تولید گیاهان دارویی در استان کهگیلویه و بویراحمد قرار دارند یکسان است، در حالی که در بین عوامل داخلی، تعداد نقاط ضعف در حدود دو برابر نقاط قوت می‌باشند. بنابراین بر اساس نتایج، می‌توان چنین نتیجه گرفت که ضعف‌های داخلی بیش‌تر

با توجه به جایگاه و ارزش تولید گیاهان دارویی در اقتصاد داخلی و نیز صادرات غیرنفتی از یک طرف و تنوع آب و هوا و مستعد بودن استان کهگیلویه و بویراحمد برای کشت و تولید گیاهان دارویی از طرف دیگر، در تحقیق حاضر تلاش گردید تا با استفاده از روش سوات نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای موجود در توسعه تولید گیاهان دارویی در این استان شناسایی و با استفاده از ماتریس سوات، راهبردهای مناسب برای توسعه آن ارایه شود. مطابق داده‌های حاصل از پژوهش با استفاده از تحلیل سوات، ۱۷ نقطه قوت، ۳۲ نقطه ضعف، ۱۲

کلان‌شهرهای مجاور استان به منظور فرآوری و صادرات گیاهان دارویی"، "استفاده از رسانه‌های سمعی-بصری به منظور آگاهی‌رسانی از اهمیت و مثمر ثمر بودن کشت گیاهان دارویی جهت آشنایی کشاورزان منطقه با تولید این نوع محصولات با توجه به علاقمندی دولت در توسعه و ترویج گیاهان دارویی" و همچنین "تنظیم قرارداد با شرکت‌های صنایع غذایی و دارویی در استان‌های مجاور به منظور تضمین فروش به‌هنگام این محصولات" اشاره کرد. لذا با توجه به پتانسیل‌های بالای استان کهگیلویه و بویراحمد در زمینه کشت گیاهان دارویی پیشنهاد می‌گردد به منظور توسعه تولید گیاهان دارویی در این استان راهبردهای به‌دست آمده از این تحقیق مورد توجه مسئولین مربوطه از جمله کارشناسان جهاد کشاورزی استان قرار گیرد.

از سایر موارد در توسعه تولید گیاهان دارویی در استان کهگیلویه و بویراحمد نقش دارند. با توجه به این که نقاط ضعف شناسایی شده بیشتر از سایر موارد بودند، لذا به نظر می‌رسد راهبردهای تدافعی و بازنگری نقش مهم‌تری در توسعه تولید گیاهان دارویی در استان داشته باشند. از جمله راهبردهای تدافعی می‌توان به "ایجاد انگیزه در سرمایه‌گذاران داخل استان با آگاه‌سازی آن‌ها از شرایط مطلوب استان در زمینه تولید این نوع محصولات و همچنین درآمدزایی آن"، "تشکیل صنف مختص کشاورزان تولید کننده گیاهان دارویی به منظور پیگیری بازارهای مناسب و همچنین قطع دست واسطه‌ها به منظور سودآوری بیشتر" و نیز "پیگیری فراهم کردن تجهیزات و امکانات فرآوری به منظور جلوگیری از فروش مواد خام گیاهی با قیمت ارزان" و از جمله راهبردهای بازنگری می‌توان به "استفاده از امکانات موجود در

منابع

- ادریسی، ب. ۱۳۹۰. تحلیل نقاط قوت و ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای بازار گل و گیاهان زینتی ایران در جهان. بررسی‌های بازرگانی، ۲۴ (۴۹): ۱۰۳-۹۳.
- امیری عقدایی، ف. و زارع زردبینی، ح. ۱۳۹۳. بررسی عوامل مؤثر بر بهبود و توسعه بازار گیاهان دارویی در ایران (مطالعه موردی: شهر اصفهان). تحقیقات بازاریابی نوین، ۴(۱): ۲۱۴-۱۹۵.
- آمار، ت.، پوررمضان، ع. و حسنی، ث. ۱۳۹۱. برنامه‌ریزی توسعه یکپارچه روستایی در بخش احمد سرگوراب شهرستان شفت با استفاده از مدل تحلیلی SWOT. چشم‌انداز جغرافیایی (مطالعات انسانی)، ۷(۱۸): ۷۸-۸۸.
- بارانی، ح.، بهمنش، ب. و شهرکی، م. ۱۳۹۱. دانش بومی گیاه‌شناسی گیاهان دارویی منطقه چهارباغ از مراتع استان گلستان. دانش بومی، ۲(۲): ۸۶-۶۱.
- بصیری، ش. ۱۳۹۰. بررسی اثر دما و سرعت جریان در خشک‌کن بر میزان و کیفیت اسانس استحصالی از آویشن. نوآوری در علوم و فناوری غذایی، ۳(۴): ۸۲-۷۳.
- تبریزی، ل.، امینی کردکندی، پ. و خوشبخت، ک. ۱۳۹۳. بررسی نظام‌های تولید و تنوع زیستی گیاهان دارویی و معطر در بوم نظام‌های کشاورزی استان قزوین. بوم‌شناسی کشاورزی، ۶(۴): ۸۹۰-۸۸۰.
- تقوی، م. و ایمان‌خان، ن. ۱۳۸۴. ارزیابی تأثیر متغیرهای کلان اقتصادی بر صادرات گیاهان دارویی. مدیریت، ۲(۵): ۳۶-۱۷.
- جهانگیری، ا. ۱۳۷۲. مروری بر جایگاه گیاهان دارویی و ضرورت‌های توسعه کشت و صنایع تبدیلی آن گیاهان دارویی؛ سخاوت طبیعت و غفلت‌های ما. مجلس و پژوهش، ۱(۵): ۲۰۰-۱۸۴.
- رشیدی، ش.، فرجی، ه.، جهان‌بین، د. و میرفردی، ا. ۱۳۹۰. ارزیابی میزان آگاهی، اعتقاد و عملکرد مردم شهر یاسوج

گیاهان دارویی در ایران و ارزش آن در بازارهای جهانی. بررسی‌های بازرگانی، ۲۳(۴۴): ۷۸-۶۹. مرشدی، ل. ۱۳۹۰. نگرش دانشجویان ترویج و آموزش کشاورزی ورودی سال‌های ۸۸ و ۸۹ واحد علوم و تحقیقات تهران واحد علوم و تحقیقات تهران نسبت به یادگیری سیار، تحلیل SWOT. پژوهش‌های ترویج و آموزش کشاورزی، ۴(۳): ۷۳-۶۱.

مرکز آمار ایران. ۱۳۹۵. سالنامه‌ی آماری استان کهگیلویه و بویراحمد. قابل دسترسی در: www.amar.org.ir، آخرین دستیابی: ۱۳۹۵/۷/۳.

نصایبان، ش.، غلامحسینی، ط. و جبل عاملی، ف. ۱۳۹۱. مقایسه‌ی مزیت نسبی صادرات گیاهان دارویی ایران با سایر کشورهای صادر کننده (مطالعه موردی: رازیانه، بادیان، انیسون و گشنیز). مدلسازی اقتصادی، ۶(۲۰): ۹۲-۷۵.

نوری پور، م. و مالکی، ر. ۱۳۹۴. ارزیابی آموزشی، ضرورتی نوین در آموزش عالی ایران (مورد مطالعه: گروه مدیریت توسعه روستایی دانشگاه یاسوج). نامه آموزش عالی، ۸(۲۹): ۱۱۴-۸۵.

Bautista, R.J.H., Mahmoud, A.M., Königsberg, M. and Guerrero, N.E.L.D. 2019. Obesity: Pathophysiology, monosodium glutamate-induced model and anti-obesity medicinal plants. *Biomedicine & Pharmacotherapy*, 111: 503-516.

Ommani, A. 2011. Strengths, weaknesses, opportunities and threats (SWOT) analysis for farming system businesses management: Case of wheat farmers of Shadervan District, Shoushtar Township, Iran. *African Journal of Business Management*, 5(22): 9448-9454.

Segun, P.A., Ogbale, O.O. and Ajaiyeoba, E.O. 2018. Medicinal plants used in the management of cancer among the Ijebus of Southwestern Nigeria. *Journal of Herbal Medicine*, 14: 68-75.

نسبت به گیاهان دارویی. گیاهان دارویی، ۱۱(۸): ۱۸۴-۱۷۷. زارعی، ی. ۱۳۹۳. ارزیابی عملکرد استان‌های کشور در کشت و تولید گیاهان دارویی. دومین همایش ملی گیاهان دارویی و کشاورزی پایدار. ۱ شهریور، همدان. شاهرخی، ا.، شیرمردی، ح. و قائد امینی، م. ۱۳۹۰. معرفی برخی گونه‌های دارویی در خطر انقراض در کوه کلار واقع در استان چهارمحال و بختیاری. داروهای گیاهی، ۲(۲): ۱۰۰-۹۵.

صائب، ک.، کاکویی، آ.، باباخانی، ب.، حسینی بلداجی، ا.، راهداری، پ.، پورشمسیان، ک. و جعفری حاجتی، ر. ۱۳۹۱. بررسی تأثیر ارتفاع بر میزان ترکیبات دارویی گیاه گزنه (*Urtica dioica L.*) در منطقه رامسر. گیاه و زیست‌بوم، ۸(۳۳): ۴۰-۳۱.

طاهریان، س.، قدرتی، م. و رضایی، ل. ۱۳۹۲. بررسی روند کشت و جایگاه اقتصادی تولید گیاهان دارویی در استان سمنان. همایش ملی گیاهان دارویی، ۲۹ و ۳۰ آبان آمل. عبادی، م. ۱۳۹۴. اصول و مبانی بسته‌بندی و انبارداری گیاهان دارویی و معطر. باغدار، ۹۷: ۲۶-۱۹.

علی میرزایی، ف.، بهمنش، ب.، محمدی استادکلاویه، ا. و شهرکی، م. ر. ۱۳۹۶. دانش بومی گیاهان دارویی از دیدگاه بهره برداران عشایری در مرتع چهل کمان استان خراسان رضوی. دانش‌های بومی ایران، ۴(۷): ۲۰۱-۱۵۷.

فال سلیمان، م. و صادقی، ح. ۱۳۹۲. تحلیل توانمندی‌بخش کشاورزی استان خراسان جنوبی در راستای توسعه‌ی پایدار با استفاده از مدل SWOT. جغرافیا و توسعه، ۱۱(۳۰): ۱۵۶-۱۳۹.

کرباسی، ع.، یخکشی، ا.، روحانی، ح. و امامی، ح. ۱۳۹۳. توسعه، تولید و فراوری گیاهان دارویی در ایران. اکوفیتوشیمی گیاهان دارویی، ۲(۱): ۷۷-۶۰.

کشفی بناب، ع. ۱۳۸۹. مزیت نسبی اقتصادی کشت و تجارت

Determining the Strategies for Developing the Production of Medicinal Plants in Kohgiluyeh and Boyer Ahmad Province Using SWOT Model

Fateme Babazeki¹, Mehdi Nooripoor^{2*} and Zeinab Sharifi³

Submitted: 29 December 2018

Accepted: 19 March 2019

Abstract

Nowadays, the position of production of medicinal plants in the health of the community and the value of medicinal and aromatic plants have not been addressed by anyone. Forestry, pasture and medicinal and industrial plants not only have a particular role in domestic economy, but also have a significant impact on non-oil exports. It is important to note that Kohgiluyeh and Boyer Ahmad province has a diverse and appropriate climate that can be one of the most capable areas for cultivation and production of medicinal plants. Therefore, this study is aimed at investigating and identifying strengths, weaknesses, opportunities and challenges of cultivation and production of medicinal plants in the Kohgiluyeh and Boyer Ahmad province. The present study was carried out using the qualitative method. The statistical population in this study consisted of people who were technically instructed to produce and process medicinal plants in the Kohgiluyeh and Boyer Ahmed province. Finally 35 people were selected using snowball sampling. The SWOT model was applied to analyze the findings. Based on the findings, 17 strengths, 32 weaknesses, 12 opportunities and 12 threats were identified. It seems that the WT strategies such as "motivating investors inside the province by informing them about the favorable conditions of the province in the field of producing these types of products" and the WO strategies such as "using existing facilities in metropolises adjacent the province to process and export medicinal plants" have more important roles in the development of the production of medicinal plants in the province due to the large number of identified weaknesses.

Keywords: Snowball sampling, WO strategies, WT strategies, Zardband.

1- MSc. Student, of Rural Development, Department of Rural Development Management, Faculty of Agriculture, Yasouj University, Yasouj

2- Associate professor of Agricultural Extension and Rural Development, Department of Rural Development Management, Faculty of Agriculture, Yasouj University, Yasouj

3- PhD. Student of agricultural Development, Department of Rural Development Management, Faculty of Agriculture, Yasouj University, Yasouj

(*- Corresponding author Email: mnooripoor@yu.ac.ir)

DOI: 10.22048/rdsj.2019.164844.1768